

BRANWEN

ferch Llŷr

**Cyn i Gastell Harlech gael ei adeiladu — mewn cyfnod chwedlonol o angenfilod a hud — aeth cawr anferth i ryfela i ddial cam ei chwaer, Branwen ferch Llŷr.
Dyma ein fersiwn ni o'u stori.**

Llywodraeth Cymru
Welsh Government

 Cadw

Darluniau ©Pete Fowler 2015

Roedd Bendigeidfran, a oedd yn cael ei alw'n Brân, yn gawr a oedd yn frenin Prydain. Roedd yn byw yn Harlech gyda'i chwaer, ei frawd a'i hanner brodyr.

Daeth ei chwaer, Branwen, ato — yn ogystal â'i frawd, Manawydan a'i hanner brawd, Nisien.

Un diwrnod braf, roedd Brân yn eistedd ar graig Harlech, yn edrych allan tua'r môr.

Ond aeth eu hanner brawd orïog, Efnisien, i ffwrdd ar gefn ei geffyl.

Yn sydyn, ymddangosodd fflyd o longau.

Rwy'n dod mewn heddwch!

Cafwyd gwledd i ddathlu ymweliad Matholwch.

Ar un llong, roedd Matholwch, brenin Iwerddon, yn dal ei darian yn uchel.

Cytunodd Brân.

Dychwelodd Efnisien yn ystod y briodas frenhinol. Roedd yn flin am nad oedd neb wedi dweud wrtho am y briodas.

Gofynnodd brenin Iwerddon i Brân a gâi briodi Branwen.

Efallai y byddai'r briodas yn atal rhyfeloedd rhwng Prydain ac Iwerddon yn y dyfodol.

Mewn cynddaredd, estynnodd ei gleddyf...

Roedd brenin Iwerddon wedi dychryn ac wedi drysu pan glywodd am greulondeb Efnisien.

Casglodd Matholwch ei ddilynwyr ynghyd...

... ac anafu ceffylau Matholwch.

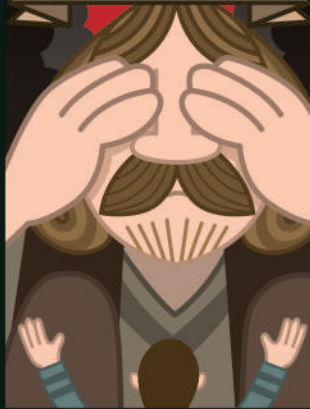
... a dweud wrthynt eu bod yn gadael.

Llwyddodd negeswyr Brân i gyrraedd Matholwch cyn iddo adael, a gofyn iddo beth oedd yn bod.

Dywedodd brenin Iwerddon wrthynt am ei geffylau.

Roedd Brân yn teimlo cywilydd pan glywodd fod Efnisien wedi ymosod ar yr anifeiliaid.

Cynigiodd geffyl i frenin Iwerddon am bob un a oedd wedi'i anafu.

Derbyniodd Matholwch — ond allai o ddim maddau.

Felly rhoddodd Brân bair hud iddo hefyd, a oedd yn gallu dod â'r meirw'n ôl yn fyw.

Derbyniodd Matholwch y pair hud. Aeth ef a Branwen dros y môr i Iwerddon.

Cafodd y pâr priod groeso cynnes.

O fewn blwyddyn, rhoddodd Branwen enedigaeth i fab — Gwern fab Matholwch.

Ond clywodd pobl Iwerddon am yr ymosodiadau ar y ceffylau...

... a mynnu bod Branwen yn cael ei chosbi am drosedd Efnisien.

Anfonwyd Branwen i fyw a gweithio yn y gegin, lle'r oedd yn cael ei churo.

Roedd yno am flynyddoedd. Yn ystod y cyfnod hwnnw, daeth yn ffrindiau gyda drudwy, a dysgodd yr aderyn i siarad.

Un diwrnod, clymodd lythyr wrth adain y drudwy, a'i anfon i ddod o hyd i Brân.

Darllenodd ei brawd y llythyr a chasglodd fyddin ynghyd ar unwaith.

Er mwyn osgoi rhyfel, addawodd Matholwch y byddai'n rhoi Iwerddon i'w fab, Gwern. Ond roedd Efnisien yn amau mai tric oedd hynny, a thaflodd y bachgen i dân.

A bu brwydr fawr.

... ond roedd gan fyddin Iwerddon y pair hud, a oedd yn adfywio milwyr a oedd wedi marw.

Roedd gan Brân fyddin fawr a grymus...

Yn llawn edifeirwch, chiwalodd Efnisien y pair yn ddarnau mân — gan ladd ei hun wrth wneud hynny.

Byddin Brân enillodd y frwydr yn y pen draw, ond dim ond saith milwr wnaeth oroesi.

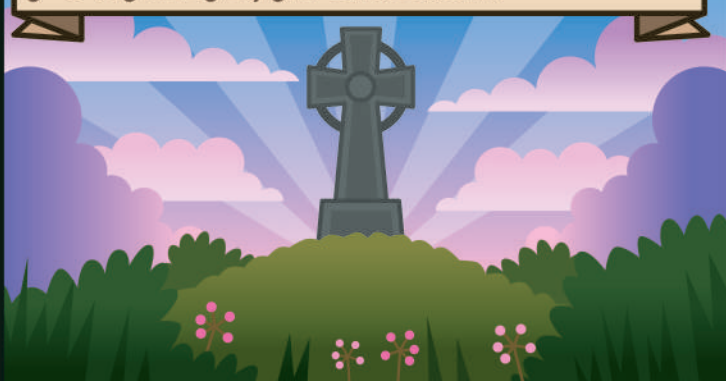
Ac, i wneud pethau'n waeth, roedd y cawr wedi cael ei daro yn ei droed gan waywffon wenwynig.

Gan wybod ei fod yn mynd i farw, gorchmynnodd Brân i'w ddynion dorri ei ben i ffwrdd a'i gario i Lundain.

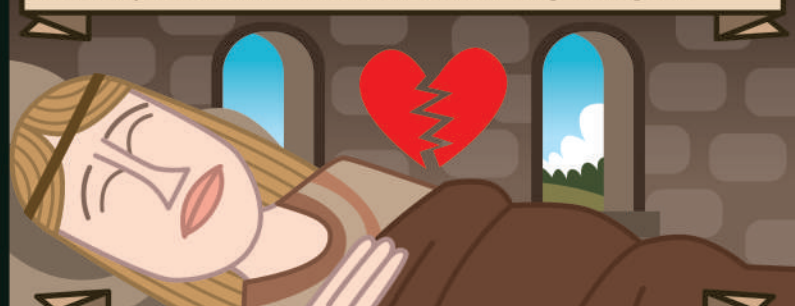

Ond, wnaeth pen Brân ddim marw. Roedd hyd yn oed yn siarad â'i ddynion ar eu taith — yn gyntaf yn Harlech, ac yna ar Ynys Gwales.

Yn y diwedd, ar ôl dros wyth deg o flynyddoedd, claddwyd pen Brân yn y Gwynfryn, yn Llundain.

Roedd Branwen wedi'i brawychu gan farwolaeth ei mab, a bu farw o dorcalon ar ôl y frwydr.

Cafodd ei chladdu ym Medd Branwen, yng nghanol Ynys Môn.